

Livet, döden och kärleken

*Om man kommer nära, helt nära
står man där och darrar, valhänt
Vet inte vad man ska ta sig till*

Perseius

Livet

En av de mest grundläggande filosofiska frågan är kanske frågan om *varför vi finns*. Precis som de flesta filosofiska frågor så har frågan om varför vi finns inget entydigt svar. Det innebär naturligtvis inte att man avstått från att fundera över saken, tvärtom. Den mest cyniska tanken kring detta är att det hela är *en enda väldigt lång rad av slumpartade, totalt meningslösa händelser*. Detta sätt att tänka verkar dock litet för hårdsmält för de flesta. En populärare tanke som förs fram i olika varianter är att *vi finns till för att universum ska kunna bli medvetet om sig självt*. Man kan också, precis som *Carl von Linné* (1707-1778), vända på det och hävda att *människans syfte och mål just är att begrunda och för all del beundra naturens och universums fullkomlighet*. Detta sätt att resonera påminner om det som brukar kallas den antropiska principen; dvs att det är ett måste att förhållandena i universum är förenliga med existensen av intelligenta observatörer som människor vilka kan reflektera över det. Principen som sådan för gärna tankarna till författaren *Douglas Adams* (1952 – 2001) bok ”Lifarens guide till galaxen” där hela jorden och mänsklighetens funktion egentligen är att vara en slags en gigantisk dator sysselsatt med att räkna ut svaret på den yttersta frågan om ”livet, universum och allting”. Svaret på frågan ges för övrigt också i boken (42, kort och gott) men detta förefaller så kryptiskt att man istället börjar fundera över om man verkligen ställer rätt fråga.

Låt oss fundera lite närmare på det här med hjälp av fysiken och matematiken. Om man tar talet för den kraft som håller samman en atom (för att dess elektroner som går i bana runt kärnan inte ska ge sig iväg) delat med kraften hos gravitationen i universum så blir det uttryckt i siffror ett gigantiskt tal; en 1:a följd av 36 nollor. Gott och väl kan tyckas att det finns mycket sammanhållande kraft i universum. Men saken är bara den att om någon enda

nolla hade saknats eller det skulle ha varit en nolla mer hade inte universum kunnat existera som det gör. Det hade i ena fallet expanderat alldeles för snabbt, i det andra fallet hade det dragit ihop sig och kollapsat in i sig självt. Livet och evolutionen skulle vara omöjliga. Sådana fakta levererade av vetenskapen tas ibland som intäkt för att det finns ett syfte med skapelsen. Filosofen *John Leslie* (född 1945) använder en liknelse som svar till dem som har svårt att se det märkvärdiga i denna delikata balans, utan mera vill se det hela som uttryck för slump. Tänk dig att du ska avrättas av 50 skarpskyttar och alla missar. Hade du inte alla gjort det skulle du av naturliga skäl knappast behövt bry dig, så för resonemangets skull missar verkligen alla. När krutröken då lagt sig skulle du knappast undgå att vara förbluffad och försöka finna en högre orsak till det inträffade, eller hur? På samma sätt är det förståeligt att ett så extremt finstämt universum faktiskt kan få de mest vetenskapligt upplysta och moderna människor att betrakta hypotesen om en skapare på fullt allvar. (Åtminstone den korta tid man har på sig innan skarpskyttarna hunnit ladda om, som en äkta cyniker förmodligen skulle ha genmält.)

Ett helt annat förhållningssätt till det här ämnet handlar mera om att vi kanske mår bättre av att inse våra sinnens och vårt intellekts begränsningar och rikta ansträngningarna mot att *hitta en mening i vårt eget liv istället för en mening med livet som sådant*. Immanuel Kant (1724-1804) menade att vi aldrig kan få kunskap om hur världen är beskaffad dvs någon slags objektiv verklighet, det han kallade ”tingen i sig”, därför att våra sinnen och vårt intellekt inte ger oss dessa förutsättningar. I samma anda skriver *Ludwig Wittgenstein* (1889-1951) i sin berömda avhandling ”Tractatus logico philosophicus” : ”*Om det man inte kan tala, därom måste man tiga*”. En mera positiv hållning företräds av *Tenzin Gyatso* (född 1935), den nuvarande Dalai lama d v s ledare för den Tibetanska buddhismen, som menar att *meningen med livet helt enkelt är att försöka vara så lycklig som möjligt*.

Varför finns vi - hypoteser i kortformat

- Universums självmedvetande
- Det är ingenting vi ska bekymra våra små hjärnor med
- Ren slump
- Gud har en plan

Döden

Rent förnuftsmässigt vet vi alla att vi en gång ska dö, men hur ofta är vi helt införstådda med detta faktum utan att skjuta det åt sidan? Givetvis kan man tänka att det är möjligt att "just jag är odödlig". Ingen som är vid sunnda vätskor törs emellertid handla utifrån detta milt sagt osannolika påstående i sitt dagliga liv. Å andra sidan vore det omöjligt att alltid och i alla sammanhang vara fullt ut närvarande i tanken på en förestående död. Det skulle onekligen påverka vår förmåga att planera för framtiden, vi skulle i princip bli helt handlingsförlamade. "Ska vi träffas i morgon och ta en fika?", "Nej, jag kanske är död då, så jag vill inte planera in något"... Det blir helt enkelt absurt. Det är egentligen bara om man lider så mycket i tillvaron att man har självmordstankar så upptagenheten kring döden finns där hela tiden.

Som troende kristen borde man kunna ta tanken på döden med litet ro. "*You get pie in the sky when you die*" - förutsatt att man skött sig förstås. Tittar vi på Islam så har man där även i nutid ett icke föraktfullt antal martyrer som utan att till synes tveka kunde lämna jordelivet för en i deras tycke god sak och löftet om det goda livet efter detta. Gemensamt för judendom, kristendom och islam som religioner är inte bara att de delvis håller samma böcker för heliga (bibelns gamla testamente) utan också hoppet om ett bättre liv efter döden. Mot detta kan man ställa Buddhismen med det totala utslocknandet som mål och högsta goda. Här föds man förvisso på nytt gång på gång - men bara för att samla poäng inför det slutliga utslocknandet, Nirvana. Det medvetna livet är således något man inom Buddhismen helst klarar sig utan. Därför bränner man i denna tradition kvarlevorna av dem som dött – den gamla kroppen är inget man längre har bruk för.

Inom stora delar av de religioner som brukar kallas "bokens folk" (Judendom, Kristendom och Islam, för att nämna dem i kronologisk ordning utifrån när de uppstod) tror man på att man faktiskt kommer att återuppstå i sin gamla kropp, vilket kan vara ett bra skäl att hålla reda på den även efter döden – utan kropp, ingen återuppståndelse. Att återuppstå i sin egen kropp har sina komplikationer. Alla som arbetat på en kyrkogård (vilket en av författarna faktiskt har gjort) vet att man där har ett ganska praktiskt förhållningssätt till kroppar av döda människor, och att det därför i en förlängning kan vara litet svårt som död att hålla reda på alla sina kroppsdelar, framför allt om man varit död väldigt länge. Albert Engström (1869-1940) illustrerade det hela ungefär såhär i en skämtteckning vid förra sekelskiftet: En i dåtid

känd biskop som på yttersta domens dag var kallad att återuppstå insåg att han inte kunde hitta sitt huvud. Han klagade då över sitt tillstånd till Sankte Per som av Gud hade fått den otacksamma uppgiften att övervaka detta event, varpå Per svarade surt (då han förmodligen var stressad och hade alldeles för mycket att göra); - *Om du inte kunde nyttja ditt huvud på ett vettigt sätt i livet, har jag svårt att se att du skulle ha någon nytta av det nu.*

Hur ser då vetenskapen på döden? På sätt och vis lovar den oss evigt liv eftersom våra minsta beståndsdelar atomerna i princip är odödliga – eller åtminstone har en ansevärd livslängd på några tiotals miljoner år. Vårt liv är bara en liten del av ett evigt kretslopp. Vi blir efter vår död till gödning åt växtlighet, mat åt maskar, insekter och mängder av mikroorganismer, vilka upptar våra atomer och sedan i sin tur blir mat och gödning åt andra varelser. Detta ligger nära den så kallade Gaia-hypotesen (Gaia = moder jord) som funnits i olika kulturer och myter genom tiderna. Denna går ut på att hela skapelsen skulle vara en enda organism. Biologen Richard Dawkins (född 1941) menar att det som driver den biologiska delen av detta kretslopp (dvs när atomerna ingår i något som lever) är generna och deras strävan att överleva och föröka sig. Man brukar i dessa sammanhang prata om ”den själviska genen”. Meningen med livet blir här livet självt och funktionen hos människor, djur och växter är att vara en slags behållare för gener.

Men även om vi på detta sätt av vetenskapen utlovas evig existens är det något som fattas – vårt medvetande. Vilket ju kan vara trösterikt om man är troende buddist då det vetenskapen verkar utlova är just en slags nirvana – men för oss andra då? I vår skönlitterära roman ”Om träd”, vars underliggande tema faktiskt är just döden, utspelar sig följande dialog mellan en av huvudpersonerna Alexander och en filosofiskt intresserad bifigur, Olsson:

”- Det finns varken himmel eller helvete. Det finns inget slut. Livet är bara en fas, en underbar och värdefull fas i och för sig, men ändå bara en fas. En del av resan mot något som liknar fullkomligheten. Och missförstå mig inte, jag tror inte det finns något slutmål, det är bara evolutionsprincipen som driver oss. Förr eller senare slutar kända det hela i ett bästa möjliga tillstånd, annars vore det ju inte det bästa, sa Olsson och drog på munnen. Jag vet att jag kan låta som en kunglig hovleverantör av gudsbevis, men missförstå mig rätt och försök se skönheten i systemet. Precis som med det guld som alla betraktar som så värdefullt

är också våra atomer, allt vi består av, smidda i stjärnornas smältugnar. De atomer som bygger din kropp har befunnit sig i mängder av andra varelser, vattnet i dig har fuktat strupen på åter andra. Enligt fysikens lagar kan ju mängden energi varken öka eller minska, bara omvandlas. Materia och energi är alltså utbytbara, det var för övrigt Einstein som släppte ifrån sig det kornet, utan att det ens var överenskommet. Vi lever i ett ordnat universum, till och med i kaos är det ordning. Utifrån sådana fakta är det egentligen enkelt att dra slutsatsen att vi alla är en del av ett kosmiskt kretslopp som en dag utmynnar i något ofattbart.

- Men jaget då, personligheten, medvetandet? Utslocknandet är mera skrämmande än vad den sortens kvasifilosofiska klyschor kan råda bot på, sa Alexander.

- Lustigt att alla utan kunskaper om filosofi samtidigt känner sig så väl skickade att skilja den äkta varan från den falska. Vad jag försöker säga är att liv och död bara är aspekter av samma kretslopp. Lidande i dess olika former är inte mer än en biprodukt och när allt kommer kring handlar plågorna bara om en typ av information, som dessutom fyller funktionen att se till att livsfasen upprätthålls så länge som möjligt. Men säg så här, är du rädd för att sova? I vissa kulturer ser man döden och sömnen som syskon.”

Hela första delen av romanen ”Om träd” finns publicerad på webbplatsen;
www.elmqvistochperseius.se

Hotet om utslocknande och att så att säga förlora sig själv är ett skäl till varför de flesta av oss skräms av döden. Det blir inte bättre av det faktum att man för det mesta dör helt ensam. Även om man har andra människor kring sig när man dör så följer de ju inte med dit man är på väg. Till detta kommer förstås hotet om en ond bråd död eller en död i massiv smärta och så förstås rädslan för ”*Det Okända*”. Detta okända som både skrämmer och fascinerar. Efter diskoteksbranden i Göteborg 1998 där 63 unga människor dog vallfärdade folk till platsen för att titta och känna in det oerhörda. Den grekiske filosofen Epikuros (341-270 f kr) ansåg dock till skillnad från de flesta av oss moderna västerlänningar att det är onödigt att oroa sig för ett tillstånd man inte vet något om: ”*Där vi är finns icke döden. Där döden är finns icke vi*”. På många sätt kan väl detta anses vara ett ganska avslappnat sätt att förhålla sig. Ett

förhållningssätt som på många sätt liknar Agnosticism dvs ett förhållningssätt där man slår fast att *det enda man med säkerhet vet är att man med säkerhet ingenting vet.*

Vad händer när vi dör – hypoteser i kortformat

På samma sätt som när vi behandlade frågan om varför vi finns kan vi ställa upp en rad hypoteser kring vad som händer när vi dör:

- Vi blir näring åt andra organismer och ingår på så sätt i ett stort kosmiskt kretslopp
- Vi är del av ett större uttänkt system – Gud har en plan. Både tanken på himmel/helvete och reinkarnation kan inrymmas här.
- Det är som att blåsa ut ett ljus – det blir svart. (både tanke-system av typen Buddhism, och tanken att vår existens är en ren slump)
- Vi är alla ett led i processen att göra universum självmedvetet och har tjänat vårt syfte när vi dör.

Kärleken

De flesta kommer vid ett eller flera tillfällen i sitt liv frågat sig vad kärleken egentligen ska vara bra till. Den som är eller har varit olyckligt kär förstår med all säkerhet vad vi menar.

Arthur Schopenhauer (1788-1860) konstaterade med tanke på kärleken att: *"Det är förvånande att filosoferna nästan totalt har nonchalerat en fråga som i allmänhet spelar en sådan viktig roll i människans liv..."* På sätt och vis satte han kärleken i fokus när han definierade *"Livsviljan"* som själva grunden för existensen dvs människans drift att hålla sig vid liv, vara passionerad och föröka sig.

Mycket av människans inställning till kärlek, sex och samlevnad har förändrats över tid. Det var inte så värst länge sedan som kärlek även i vår del av världen betraktades som helt oviktigt i äktenskapssammanhang. Praktiska, ekonomiska och i vissa fall politiska skäl vägde betydligt tyngre för att bilda en enhet mellan kvinna och man (vilket ju på den tiden var det enda legitima sättet att leva samman). Det var faktiskt så sent som på 1700-talet, i samband med den tid vi brukar kalla romantiken, som kärleken i modern mening på allvar blev en kraft att räkna med på äktenskapsmarknaden. Begreppet kärlek har alltså skiftat i betydelse över tid och romantik såsom vi känner den började beskrivas i litteraturen först just på 1700-talet som en kombination av köttsliga begär (eros) och ett mera andligt tillstånd (agape), som sådan

alltså en tämligen modern ”uppfinring”. Platons (427-347 f kr) tankar om kärlekens ursprung skulle dock kunna ses som romantiska i modern mening:

”I begynnelsen bildade en man och en kvinna en helhet och ända sedan gudarna behagade splittra oss i två delar söker vi vår äkta hälft.”

Detta för också tankarna till österlandet, taoismen och dess Yin/Yang-tänkande. Där kvinnligt respektive manligt ses som ett komplementärt motsatspar. Vi behöver varandra för att bli hela. Eller som en bekant en gång uttryckte sig; *”de är lika bra, fast olika”*. Likväl, verkar det under den västerländska antiken ha varit häftigast att vara ”lika” i dessa sammanhang. Åtminstone om man var man. Såvitt man vet hade då de tuffaste grabbarna sex med andra grabbar medan mjukisarna föredrog att vara med kvinnor.

Kärlek och samlevnad är ett ämne som filosofin först under den senare delen av sin historia ägnat mycken tankemöda. Tidigt ansågs det kanske inte vara värt att filosofera över – det var mera något som ”bara var”. Oavsett om man senare diskuterat celibat, prostitution, masturbation, otrohet, monogami eller romantik så handlar det alltid om flera saker ibland var och för sig, ibland samtidigt:

- människans drivkraft att nå sexuell tillfredsställelse;
- vår drift att fortplanta oss;
- vårt behov av andliga upplevelser (tillsammans med någon som står en nära);
- vårt behov av trygghet och en praktisk-ekonomisk enhet.

När en kärleksrelation är som bäst lyckas den kombinera dessa storheter. Det är dock väldigt mycket vi begär av en och samma relation, eller hur. Och vi nöjer ju oss numera knappast med att ge avkall på något. Kanske begär vi för mycket, sett över tid? Skilsmässosiffrorna talar sitt tydliga språk. Seriemonogami verkar vara västerlandets lösning på att försöka förena passion och familjebildning. Att evigt fortsätta söka den stora kärleken och sin äkta hälft, när det visade sig att den förre inte kunde tillfredställa alla dessa behov samtidigt.

När jag (Kent-Inge) var 15 år frågade jag min farmor om hon hade varit lycklig i sitt liv. Hon var född 1893 och var 85 år när det begav sig. Vi tenderar att få barn påfallande sent i vår

släkt, varför det aldrig verkar bli mer än tre generationer på hundra år. De flesta släkter lyckas ju uppnå fyra generationer på samma tid och ett fåtal till och med fem. Nåväl, inför den frågan tittade hon bara på mig på ett sätt som fick mig att tänka att hon nog inte förstod frågan. Så jag försökte igen:

- Jag menar du och farfar har ni varit lyckliga med varandra?

Då spände hon ögonen i mig och sa:

- En sak ska du veta, jag är gift med en karl som alltid har dragit hem pengar till hushållet, han har alltid druckit måttligt och han har aldrig slagit mig. Då får man vara nöjd!

Förnöjsamhet alltså, att inte ha så stora krav och anspråk på livet och kärleken verkade vara hennes modell, och sannolikt ett sätt att hantera det hela för flertalet i hennes generation. Fast de närde säkert vissa drömmar utan att ha möjlighet att leva ut dem. Drygt tio år senare när farmor hamnat på sjukhem och var tämligen dement råkade jag hitta en bild på en för mig okänd man i hennes nattygsbord. Den såg ut att vara tagen runt sekelskiftet 1900. Jag blev nyfiken, visade henne bilden och frågade vem det var. Hon rodnade märkbart och svarade hemlighetsfullt att det var en "stilig och trevlig karl". Min far kom precis in i rummet så det blev aldrig läge att fråga vidare. Hans sura uppsyn gjorde det uppenbart att han inte accepterade tanken på att det skulle ha funnits andra män i hans mors liv än hans egen far.

Sex är uppenbart bland det häftigaste och intressantaste vi människor vet. Den enda primat som konkurrerar med oss om titeln "kåtaste apan" är dvärgschimpansen (bonobon). Enligt den filosofiska riktning som kallas hedonism eller etisk sensualism är också sinnlig njutning det högsta goda. Och faktiskt tar inte ens bibeln (som av många anses vara en dygdefull bok) avstånd från sexuell åtrå, eller vad sägs om följande citat ur Höga Visan:

"Ditt sköte är en kupad skål

- må vinet aldrig saknas!

Din mage är en hög av vete,

omgärdad av liljor.

Dina bröst är som två hjortkalvar,

som gasellens tvillingkid."

Vad är kärlek – hypoteser i kortformat

- Det är bara kemi - en slags galenskap framkallat av diverse substanser som fenyletylamin, dopamin och oxytin som frigörs i våra kroppar.

- Det är bara ett behov helt jämförbart med att behöva kissa eller klia sig.
- Det är viktigt att fortplanta sig vilket är kärlekens och sexualaktens enda syfte. (Detta beskriver såväl bibeln som biologen Dawkins.)
- Det är en mänsklig plikt att älska (med) sin nästa.
- Det är något fint med andliga förtecken som händer mellan två människor.
- Det är inget man pratar om, bara tänker på (hela tiden om man är man).